

Гайдуцький Андрій, Волошина Олена. Науково-освітня складова потреб сільськогосподарських дорадників. *Економічний дискурс*. 2024. Випуск 3-4. С. 17-25.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-2-2>

УДК 659.235:631
JEL Classification Q16

Гайдуцький Андрій

доктор економічних наук, завідувач відділу організації менеджменту,
публічного управління та адміністрування

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна

E-mail: andriy.gaidutskiy@gmail.com

ORCID: 0009-0008-5107-9309

Волошина Олена

сертифікований аудитор, дорадник, науковий співробітник
ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН України

молодший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
м. Київ, Україна

E-mail: iaf.buch.info@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8793-2369

НАУКОВО-ОСВІТНЯ СКЛАДОВА ПОТРЕБ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДНИКІВ

Анотація

Вступ. Надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу потребує формування національної аграрної політики у відповідності до засад Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП). Одним із пріоритетів САП на 2023-2027 рр. є просування знань та інновацій, використання яких має забезпечити сталий розвиток аграрного виробництва і сільських територій. Науково-освітні матеріали для підготовки працівників сільськогосподарських дорадчих служб мають враховувати специфіку аграрного сектору України та запити українських споживачів дорадчих послуг.

Методи. Для вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові методи дослідження, методи аналізу та синтезу, описово-аналітичний метод, метод порівняння та інші наукові методи. Для проведення дослідження діяльності сільськогосподарських дорадчих служб використовувалася методика онлайн-опитування.

Результати. Доведено, що забезпечити трансфер інновацій в найбільш затребуваних сферах дорадництва здатна лише система Національної академії аграрних наук України, зокрема в сфері економіко-правового та фінансового забезпечення – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» та Інститут обліку і фінансів Національної академії аграрних наук України, які вже досягли вагомих результатів як в підвищенні кваліфікації дорадників, так і в їх інформаційно-консультативному та організаційно-методичному забезпеченні. Запровадження в Україні системи передачі сільськогосподарських знань та інновацій (AKIS), яка працює в країнах ЄС, потребує комплексної підтримки Національної академії аграрних наук України.

Перспективи. Результати будуть використані у подальших дослідженнях та підготовці науково-освітніх матеріалів для навчання сільськогосподарських дорадників.

Ключові слова: система сільськогосподарського дорадництва, суб'єкти дорадництва, дорадчі послуги, спільна аграрна політика.

Вступ.

Надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу потребує формування національної аграрної політики у відповідності до засад Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП). Одним із пріоритетів САП на 2023-2027 рр. є просування знань та інновацій, використання яких має забезпечити сталий розвиток аграрного виробництва і сільських територій [1].

В Європейському Союзі трансфер знань та інновацій у сфері застосування методів сталого сільськогосподарського виробництва, які спираються на кліматичні та екологічні політики, та ведення сільськогосподарського бізнесу з дотриманням вимог, які покращують стан довкілля, забезпечуються сільськогосподарськими консультаційними службами. Відповідну кваліфікацію працівників консультаційних служб та їхнє регулярне навчання кожна країна ЄС має забезпечувати самостійно [2; 3].

В Україні робота по передачі знань та інновацій проводиться сільськогосподарськими дорадчими службами, які є елементами державної системи сільськогосподарського дорадництва [4]. Сільськогосподарські дорадники – працівники дорадчих служб, проходять професійне навчання і один раз на 5 років підвищують свою кваліфікацію [5; 6]. Існуюча програма підготовки дорадників практично не враховує засади САП із змінами, які відбулися у 2021 році.

Тому, існує потреба в розробці науково-освітніх матеріалів для навчання дорадників, які мають відповідати актуальним вимогам і кліматично-екологічним політикам САП. Важливим підходом до підготовки науково-освітніх матеріалів є врахування специфіки аграрного сектору України та запитів українських споживачів дорадчих послуг. З метою формування навчальних потреб сільськогосподарських дорадників ННЦ «Інститут аграрної економіки» спільно із Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України в 2024 році провели дослідження діяльності сільськогосподарських дорадчих служб, яку вони здійснювали у 2023 році. Дана стаття присвячена результатам дослідження та формуванню орієнтирів подальшого наукового забезпечення системи дорадництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанням наукового та освітньо-професійного забезпечення системи дорадництва присвятили свої праці такі українські вчені: Бакун Ю. О., Безкровний М. Ф., Жук В. М., Кальна-Дубінюк Т. П., Коваленко Т. О., Корінець Р. Я., Кропивко М. М., Похиленко Н. М., Саяпін С. П., Тараненко Л. С., Чемерис В. А та ін.

Мета.

Мета – визначити освітньо-професійні потреби сільськогосподарських дорадників для націленості наукових установ на підготовку відповідних науково-методичних матеріалів; оцінити наукове забезпечення дорадчої діяльності науковими установами Національної академії аграрних наук України.

Методологія дослідження

Для вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові методи дослідження, методи аналізу та синтезу, описово-аналітичний метод, метод порівняння та інші наукові методи. Для проведення дослідження діяльності сільськогосподарських дорадчих служб використовувалася методика онлайн-опитування.

Результати.

У період з травня по липень 2024 року ННЦ «Інститут аграрної економіки» спільно із Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України провели дослідження професійних потреб сільськогосподарських дорадників. Генеральна сукупність дослідження

складалася із 41 сільськогосподарської дорадчої служби, що були внесені до відповідного Реєстру станом на травень 2024 року [7].

Онлайн-анкета містила 30 питань, відповіді на які надавали повну інформацію про діяльність сільськогосподарських дорадчих служб. Анкета розсилалася із супровідним листом на електронні адреси, що були зазначені в Реєстрі. Після проведення валідації отриманих відповідей була сформована вибіркова сукупність із 17 сільськогосподарських дорадчих служб, які зареєстровані в 16 областях України.

До вибіркової сукупності дослідження увійшли дорадчі служби, які були створені у період з 2000 по 2021 рр. В 2023 році територія обслуговування 60% опитаних дорадчих служб охоплювала три і більше областей України. 53% дорадчих служб надавали послуги, які оплачувалися клієнтами; 35% – проектами міжнародної технічної допомоги; 12% – за рахунок бюджетів. Найбільшу частку клієнтів дорадчих служб в 2023 році складали виробники сільськогосподарської продукції, серед яких були фермерські господарства (29%), сільськогосподарські підприємства (19%), особисті селянські господарства (17%), сільськогосподарські кооперативи (12%). Їх частка в загальному обсязі клієнтів становила 77% (рис. 1).

Рис. 1. Клієнти сільськогосподарських дорадчих служб у 2023 році, %*

*Джерело: сформовано авторами.

Виробники сільськогосподарської продукції консультувалися з різних питань. Найбільша кількість питань – 20% стосувалася технологічних інновацій та досягнень сучасної селекції, з них 75% консультацій з інновацій клієнти оплачували самостійно, решта – 25% послуг були надані в межах реалізації проектів міжнародної технічної допомоги.

По затребуваності на другому місці були консультації щодо залучення фінансових ресурсів. Виробників цікавила інформація про гранти, державну підтримку, інвестиції тощо. Трійку найбільш затребуваних консультацій з боку виробників у 2023 році замикають питання обліку та оподаткування – 13% і правові питання, в т.ч. прав на землю – 13%. Запит на консультації з питань переробки та умов зберігання сільськогосподарської продукції мали 11% виробників. Аналіз ринків збуту та умов виходу на нові ринки, в т.ч. експорт, були темою консультацій для 7% виробників. Такий же самий відсоток виробників отримали консультації щодо особливостей виробництва та сертифікації органічної продукції (рис. 2).

Рис. 2. Тематики дорадчих послуг, які були надані виробникам сільськогосподарської продукції у 2023 році, %*

*Джерело: сформовано авторами.

Всі дорадчі послуги самостійно надавали 47% дорадчих служб, решта – 53%, при необхідності, залучали експертів-дорадників або інших фахівців з таких питань, як:

- врегулювання земельних відносин;
- агрономія;
- технології точного землеробства;
- використання цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту;
- вирощування нішевих культур;
- розвиток туристичних зон на території фермерського господарства з низькою якістю ґрунтів.

Слід додати, що 59% дорадчих служб після проведення консультацій проводили опитування клієнтів щодо задоволеності наданими послугами. За результатами опитування 31% клієнтів вказали, що отримали повне задоволення дорадчими послугами, решта – 69% зазначили про часткову задоволеність наданими послугами.

Анкета містила питання щодо знань, які дорадники вважають доцільними до включення в програми навчання та підвищення кваліфікацій (рис. 3). Надані відповіді свідчать, що, на думку дорадників, питанням технології виробництва сільськогосподарської продукції в навчальних програмах і програмах підвищення кваліфікації повинно відводитися менш ніж 10%.

Основна частина програми навчання і підвищення кваліфікації, на їхню думку, має стосуватися методів передачі знань, а саме: організації демонстраційних показів, методів фасилітації та інтерактивного навчання. Значний відсоток знань (23%) мають становити знання про маркетинг дорадчої діяльності. Дорадники зацікавлені в знаннях про інноваційні технології, які використовуються для просування дорадчих послуг до клієнтів. Найбільшу увагу, на думку дорадників, треба приділити питанням використання штучного інтелекту.

В контексті основних засад САП щодо створення сильніших систем передачі сільськогосподарських знань та інновацій (AKIS), головним призначенням яких має бути стимулювання розвитку інноваційних проєктів, ми поцікавились про поінформованість дорадчих служб з цього питання. 82% респондентів зазначили, що знають про існування такої системи в

європейських країнах, 6% вказали, що дуже добре знають, як працює AKIS в інших країнах, 12% представників дорадчих служб нічого не знають про систему AKIS.

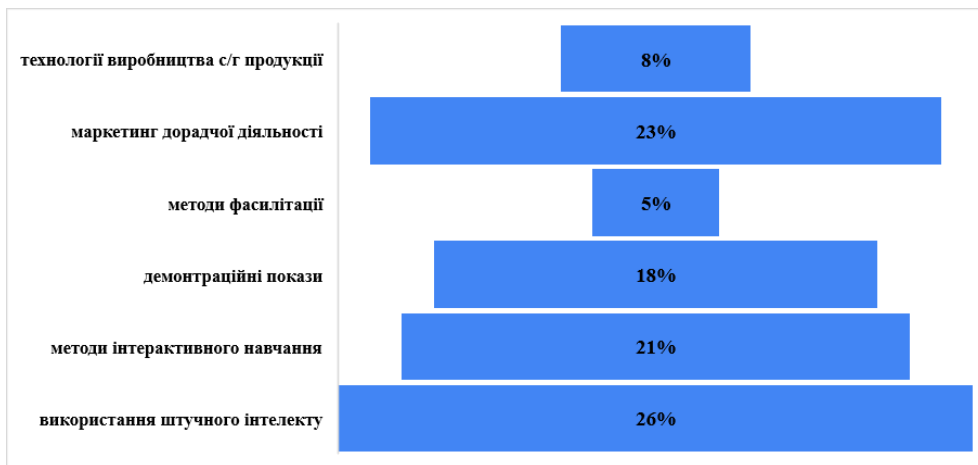

Рис. 3. Тематики, які мають бути в навчальних програмах і програмах підвищення кваліфікації, на думку дорадників, %*

*Джерело: сформовано авторами.

Важливим питанням були думки практикуючих дорадників щодо наявності обмежень для обміну інформацією та знаннями між виробниками сільськогосподарської продукції, дорадниками, науковцями, постачальниками матеріально-технічних ресурсів, бізнесом (за принципом рівний-рівному), професійними організаціями, органами місцевого самоврядування територіальних громад. 42% респондентів вважають, що такими обмеженнями є слабка комунікація між вказаними суб'єктами, 17% бачать такі обмеження у недовірі між суб'єктами, 17% вказали, що проблема існує і виникає через слабкість організацій, що займаються цими питаннями, 4% вважають, що є інші проблеми. Жодних перешкод і проблем для обміну інформацією між потенційними суб'єктами дорадчого процесу при взаємодії в системі AKIS не бачать 21% респондентів.

Виходячи з досліджень, окрему увагу приділено розгляду питань наукового забезпечення дорадчої діяльності, насамперед, інституціями системи Національної академії аграрних наук України (далі – НААН). По системі НААН науковим забезпеченням дорадчої діяльності займаються як наукові установи, так і дослідні станції. НААН має демонстраційні полігони та постійно проводить семінари, навчання, Дні поля тощо. Серед різноманіття видів оформлених дорадчих знань (бюлетені та ін.) та методик виділяється продукція установ НААН соціально-економічного спрямування. Як зазначалось вище, у сукупності саме така наукова продукція є найбільш затребувана ринком – 55% (рис. 2). А саме: бухгалтерські послуги – 13%, фінансовий менеджмент – 18%, економічний менеджмент – 11%, юридичні консультації – 13%. Про це свідчать і дослідження [8; 9].

Серед наукових установ НААН, які здійснюють підготовку саме таких консультативно-інформаційних та методичних матеріалів, є ННЦ «Інститут аграрної економіки» та Інститут обліку і фінансів НААН. Ці установи також займаються підвищенням кваліфікації фахівців освітнього процесу та інших фахівців аграрної сфери. Так, за період 2023-2024 рр. в ННЦ «Інститут аграрної економіки» підвищення кваліфікації з видачою сертифікатів пройшли 310 науково-педагогічних працівників, значна частина з яких є дорадниками. У 2024 р. кількість дорадників, які підвищили кваліфікацію в ННЦ «Інститут аграрної економіки», становила 184 особи [10].

Загалом, як видно з таблиці 1, у 2023-2024 рр. ННЦ «Інститут аграрної економіки» підготовлено для ринку дорадчих послуг наукову продукцію із 30 методик та методів, в т.ч. у 2023 р. – 22 шт, у 2024 р. – 8 шт. За цей період Інститут видав і розповсюдив 76 брошур та різноманітних книг.

Таблиця 1. Наукова діяльність ННЦ «Інститут аграрної економіки» за 2023-2024 рр.*

Показники	Роки	
	2023	2024
Науково-дослідна діяльність (шт.)		
Методики і методи	22	8
Прогнози, проекти законів, рекомендації	40	7
Наукові праці (шт.)		
Монографії	32	16
Брошури	18	10
Наукові статті	146	163

*Джерело: складено авторами на підставі [10].

У досліджуваному періоді Інститут обліку і фінансів НААН проводив професійне навчання з видачою кваліфікаційних сертифікатів бухгалтер-практик (САР), міжнародний професійний бухгалтер (СІРА), професійний бухгалтер агробізнесу (САРА). У період 2023-2024 рр. навчання пройшли 32 експерти-дорадники та 194 аудитори, які надають послуги, в т.ч. і в аграрній сфері. У 2023 році 45 науково-педагогічних працівників (серед яких є і дорадники) пройшли підвищення кваліфікації, у 2024 році – 119. Загалом за зазначений період Інститут обліку і фінансів НААН надав 80 дорадчих консультацій підприємствам, видав та розповсюдив 18 методичних рекомендацій, довідників та практичних посібників (табл. 2).

Таблиця 2. Науково-освітня діяльність Інституту обліку і фінансів НААН за 2023-2024 рр.*

Показники	Роки	
	2023	2024
Професійне навчання		
САР/СІРА, шт.	5	23
САРА, шт.	-	4
Науково-педагогічні працівники, осіб	45	119
Аудитори, осіб	124	70
Видання (шт.)		
Науковий журнал	4	4
Практичні посібники	-	2
Довідники	6	8
Методичне забезпечення	2	-
Видання (шт.)		
Надано консультації підприємствам	35	45

*Джерело: складено авторами на підставі [11].

Високий рівень затребуваності консультативно-інформаційних і методичних матеріалів для наукового забезпечення дорадчої діяльності та ріст кількості дорадників, які підвищують кваліфікацію в ННЦ «Інститут аграрної економіки» та Інституті обліку і фінансів НААН, свідчать про стійкий попит сільськогосподарських дорадників на задоволення науково-освітніх потреб в наукових установах НААН.

Висновки і перспективи.

Наразі в Україні (навіть під час повномасштабної війни) зберігається попит на дорадчі послуги та дорадницьку продукцію. Серед найбільш затребуваних видів продукції є продукція економіко-правового, фінансового та інноваційного спрямування.

В умовах євроінтеграції України вітчизняна система дорадництва має відповідати САП Європейського Союзу, яка базується на трансфері інновацій в науково-освітню складову сільськогосподарського дорадництва.

В Україні забезпечити трансфер інновацій в найбільш затребуваних сферах дорадництва здатна лише система НААН, зокрема в сфері економіко-правового та фінансового забезпечення – ННЦ «Інститут аграрної економіки» та Інститут обліку і фінансів НААН, які вже досягли вагомих результатів як в підвищенні кваліфікації дорадників, так і в їх інформаційно-консультативному та організаційно-методичному забезпеченні.

В подальшому програми навчання і підвищення кваліфікації дорадників мають зосереджуватися на практичних методах передачі знань, таких як організація демонстраційних показів, методах фасилітації й інтерактивного навчання; з використанням штучного інтелекту.

Вітчизняне дорадництво у найближчий час попри проблеми, які існують в Україні, має сформувати систему передачі сільськогосподарських знань та інновацій (AKIS), яка працює в країнах ЄС. Налагодження обміну інформацією між потенційними суб'єктами дорадчого процесу в Україні та запровадження системи AKIS потребує комплексної підтримки НААН.

Загалом отримані результати будуть використані у подальших дослідженнях та підготовці науково-освітніх матеріалів для навчання сільськогосподарських дорадників.

Список використаних джерел

1. Старікова Л. Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства). Аналітичний звіт. 2022 р. 32 с. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/1894/files/CAP_2023_02_10_12_36_02_818740.pdf. (дата звернення: 26.07.2024).
2. Регламент ЄС 2021/2116 щодо фінансування, управління та моніторингу САП (Регламент ЄС 2021/2116 Європейського парламенту та Ради від 2 грудня 2021 р.). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.435.01.0187.01.ENG. (дата звернення: 26.07.2024).
3. Регламент стратегічних планів, що встановлює правила підтримки національних стратегічних планів САП (Регламент ЄС 2021/2115 Європейського парламенту та Ради від 2 грудня 2021 р.). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.435.01.0001.01.ENG. (дата звернення: 26.07.2024).
4. Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва: схвалено розпорядженням КМУ від 31.10.2011 р. №1098-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D1%80#Text>. (дата звернення: 26.07.2024).
5. Про професійне навчання дорадників та експертів-дорадників: наказ Мінагрополітики від 11.07.2005 р. №311 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0311555-05#Text>. (дата звернення: 26.07.2024).
6. Про організацію професійної підготовки та проведення дорадчої діяльності на професійному рівні: наказ Мінагрополітики від 13.09.2006 р. № 519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0519555-06#Text>. (дата звернення: 26.07.2024).
7. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб. URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikiv>. (дата звернення: 26.07.2024).
8. Жук В. М. Розвиток моделювання в бухгалтерському обліку. *Облік і фінанси АПК*. 2010. №3. С. 26–32.
9. Sokil O., Zvezdov D., Zhuk V., Kucherkova S., Sakhno L. Social and environmental costs: the impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 181 (1-2). Pp. 124–136. URL: <https://doi.org/10.21003/ea.V181-11>. (дата звернення: 26.07.2024).
10. Офіційний сайт ННЦ «Інститут аграрної економіки». URL: <http://www.iae.org.ua/> (дата звернення: 01.08.2024).
11. Офіційний сайт Інституту обліку і фінансів НААН. URL: <https://iaf.kiev.ua/> (дата звернення: 01.08.2024).

Статтю отримано: 10.09.2024 / Рецензування 26.10.2024 / Прийнято до друку: 30.12.2024

Andrii Gaidutskyi

Doctor of Economic Sciences, Head of the Department
Department of Organization of Management, Public Management and Administration
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»
Kyiv, Ukraine

E-mail: andriy.gaidutskiy@gmail.com

ORCID: 0009-0008-5107-9309

Olena Voloshyna

Certified Auditor, Counselor, Research Fellow
ALC «Institute of Accounting and Finance» of NAAS of Ukraine
Junior Research Fellow
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»
Kyiv, Ukraine

E-mail: iaf.buch.info@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8793-2369

SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL COMPONENT NEEDS OF AGRICULTURAL ADVISORS

Abstract

Introduction. Granting Ukraine the status of a candidate for membership in the European Union requires the formation of a national agricultural policy in accordance with the principles of the Common Agricultural Policy of the European Union (CAP). One of the priorities of the CAP for 2023-2027 is the promotion of knowledge and innovations, the use of which should ensure the sustainable development of agricultural production and rural areas. Scientific and educational materials for training agricultural advisory service workers should take into account the specifics of the agricultural sector of Ukraine and the requests of Ukrainian consumers of advisory services.

Methods. General scientific research methods, methods of analysis and synthesis, descriptive and analytical method, comparison method and other scientific methods were used to solve the tasks set. The online survey method was used to conduct a study of the activities of agricultural advisory services.

Results. It has been proven that only the system of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine is capable of ensuring the transfer of innovations in the most demanded areas of advisory services, in particular in the field of economic, legal and financial support – the National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics” and the Institute of Accounting and Finance of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, which have already achieved significant results both in improving the qualifications of advisors and in their information, advisory and organizational and methodological support. The introduction of the agricultural knowledge and innovation transfer system (AKIS) in Ukraine, which operates in the EU countries, requires comprehensive support from the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Discussion. The results will be used in further research and the preparation of scientific and educational materials for training agricultural advisors.

Keywords: agricultural advisory system, advisory subjects, advisory services, common agricultural policy.

References

1. Starikova, L. (2022). Spilna aharna polityka YeS i zavdannia Ukrainy v konteksti yevrointehratsii (plan nablyzhenia polityk i harmonizatsii zakonodavstva). Analitychnyi zvit. Retrieved from http://www.aau.org.ua/media/publications/1894/files/CAP_2023_02_10_12_36_02_818740.pdf.
2. Rehlament YeS 2021/2116 shchodo finansuvannya, upravlinnia ta monitorynhu CAP (Rehlament YeS 2021/2116 Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 2 hrudnia 2021 r.). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.435.01.0187.01.ENG_
3. Rehlament stratehichnykh planiv, shcho vstanovliue pravyla pidtrymky natsionalnykh stratehichnykh planiv CAP (Rehlament YeS 2021/2115 Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 2 hrudnia 2021 r.). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2021.435.01.0001.01.ENG_
4. Kontsepsiia formuvannya derzhavnoi systemy silskohospodarskoho doradnytstva: skhvaleno rozporiadzhenniam KMU vid 31.10.2011 r. №1098-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D1%80#Text>.

5. Nakaz Minahropolityky Pro profesiine navchannia doradnykiv ta ekspertiv-doradnykiv. vid 11.07.2005 r. №311. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0311555-05#Text>.
6. Nakaz Minahropolityky Pro orhanizatsiiu profesiinoi pidhotovky ta provedennia doradchoi diialnosti na profesiinomu rivni: vid 13.09.2006 r. № 519. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0519555-06#Text>.
7. Reiestr silskohospodarskykh doradchykh sluzhb. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/file-storage/reiestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnykiv>.
8. Zhuk, V.M. (2010). Rozvytok modeliuvannia v bukhhalterskomu obliku [Development of modeling in accounting]. *Oblik i finansy APK* [Accounting and Finance of the Agricultural Complex], 3, 26-32. [in Ukr.].
9. Sokil, O., Zvezdov, D., Zhuk, V., Kucherova, S., & Sakhno, L. (2020). Social and environmental costs: the impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine. *Economic Annals-XXI, 181 (1-2)*, 124–136. Retrieved from <https://doi.org/10.21003/ea.V181-11>.
10. Ofitsiinyi sait NNTs «Instytut ahramoi ekonomiky». Retrieved from <http://www.iae.org.ua/>
11. Ofitsiinyi sait Instytutu obliku i finansiv NAAN. Retrieved from <https://iaf.kiev.ua/>

Received: 09.10.2024 / Review 10.26.2024 / Accepted 12.30.2024

